

צום גדליה

ובו פסקים מגדולי הדור, וממו"ר הגאב"ד הגרש"ז אולמן זצ"ל, שמעתים בבית ההוראה מודיעין עילית

גליון 17 אלול תשפ"א

דיני צום גדליה

יום ג' בתשרי נהרג גדליה בן אחיקם שמינוהו לראש לאחר החורבן על הפלטה הנשארה ונכבה גחלת ישראל, כי ע"י שנהרג גלו כולם ונהרגו מהם לאלפים (מ"ב סי' תקמט סק"ב, כה"ח סק"ה שכן פשטות הגמ' והרמב"ם, וכ"כ בשער הכוונות צב.). וי"א שנהרג בראש השנה עצמו (ב"י שם בשם רבינו ירוחם, שערי תשובה סק"א בשם ראש יוסף). מטרת הצום הינה לעורר הלבבות לתשובה, ולזיכרון מעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיו כמעשנו עתה, עד שגרם להם ולנו אותם הצרות, ובזיכרון דברים אלו נשוב להיטיב (רמב"ם פ"ה תענית, של"ה תענית אות ע, וכע"ז במ"א סי' תקמט סק"א). לכן אנשים שמתענים והולכים לטיול ועוסקים בדברים בטלים תפשו הטפל והניחו העיקר (מ"ב סי' תקמט סק"א), שלא נתקנו לצער ואבלות אלא לתשובה (חת"ס או"ח סי' רח). ויזהר מלכעוס ויעשה משא ומתן באמונה ובנחת יותר (משנ"ב סי' תקסח סק"נ בשם השל"ה). ונוהגים לתת צדקה במנחה (ברכות ו', תוס' פ"ג מגילה, מ"ב סי' תקסו ס"ק יב).

פתיחה: להלן כמה חילוקים בכלל הצומות א. תענית אסתר אינו חובה ובכ"ז צמים ולא פורשים מן הציבור, ומי שמצטער הרבה אינו צם (רמ"א סי' תרפו סע' ב). ב. ג' צומות ובכללם צום גדליה מעיקר הדין היו פטורים מלצום ורצו וקיבלו עליהם, ולכן חייבים לצום מדברי קבלה (טור סי' תקנ), ונחשב לתענית יחיד (גר"א סע' ב), ומי שמצטער הרבה תלוי לפי עיני המורה (קובץ על הרמב"ם פ"ה תענית בשם היעב"ץ, ביה"ל סי' תקנ), ובנדחה מותר אפ"י בחולי קצת (ביה"ל סי' תקנט סע' ט), וצום גדליה אינו נחשב לתענית דחוי (ט"ז סי' תקמט סק"א שמהתחלה קבעו אותו דחוי, ביאור הלכה סע' א, ערו"ה אות ד שהדחייה אינה ניכרת וכל השנים שיום, כה"ח סק"ה שכ"כ בשער הכוונות. ודלא כהשערי תשובה סק"א בשם הראש יוסף שהחשיבו לדחוי). ג. ט"ב נחשב לתענית ציבור מדברי קבלה ורק חולה שאין בו סכנה אינו צם (שו"ע סי' תקנד, ופוסקים). ובנדחה מותר אפ"י בחולי קצת (ביה"ל ריש סי' תקמט). להלן הלכות צום גדליה ובכללן הל' ג' צומות.

א. זמני הצום: הצום מתחיל מעלות השחר עד צה"כ (שו"ע סי' תקנ סע' ב, תקסב סע' א). והנוהגים כר"ת יכולים להתפלל ערבית יותר מוקדם (שבט הלוי ח"ו סי' עב). ואם נמצאים במטוס יש לשער כפי המיקום הנוכחי בקרקע (הגרשז"א ביצחק יקרא). ג. בצום נושאים כפים גם במנחה (שו"ע סי' תקסו סע' ח, רמ"א שם במקומות שנושאים כפים כל השנה) מזמן מנחה קטנה (שבה"ל ח"ח סי' כג, הגרשז"א הליכות שלמה מועדי השנה ח"א פ' יג סע' יא. דלא כהחזו"א או"ח סי' כ שצידד גם ממנחה גדולה).

ב. רחיצה: א. צומות אלו, חוץ מט' באב, מותרים ברחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, ותשמיש המטה (תוס' תענית יג. ד"ה וכל, מרדכי סי' תרכה, טוש"ע סי' תקנ סע' ב), וכן נוהגים בני ספרד, ומותר גם במים חמים (ב"י שם, כה"ח סק"ג יב, אור לציון ח"ג פ' כה הע' א). ב. בני אשכנז נוקטים שבעל נפש יחמיר לעצמו ברחיצה (מ"א סק"ג בשם השל"ה, מ"ב סק"ו, וע"ע בשער הציון סק"ט) בחמים, אבל מותר לרחוץ כל גופו במים קרים, או פניו ידיו ורגליו בחמים (פמ"ג מש"ז סק"א, שעה"צ סק"ח). ובני אשכנז נוקטים שבעל נפש יחמיר בתשמיש המטה שלא בליל טבילה (מ"א שם, מ"ב שם). וי"א שאין להחמיר ברחיצה ותשמיש בצום גדליה (הגרשז"א הליכות שלמה פ' יג אורחות הלכה 8, מלשון הא"ר והפוסקים שכתוב רק י"ז בתמוז וט' באב).

ג. דיני הצום: א. מותר לקחת 'צום קל' לפני הצום (כן א"ל הגרש"ז אולמן, דלא כהמנחת שלמה ח"ב סי' נח). ב. מי שטעה ואכל ישלים תעניתו עד סוף היום, ויגיד ענגו בתפילה (מ"ב סי' תקמט סק"ג, וע"י בשערי תשובה סי' תקסח סק"א במי שבירך וזכר שהוא צום). וה"ה אם אכל כזית, ישלים תעניתו ואינו צריך להתענות יום אחר, אם לא שכוונתו לכפרה (תהד"ש סי' קנו, מ"א סי' תקסח סק"ד, מ"ב סק"ח), ואם הוא חלש יתן צדקה לעניים לפדותו (מטה אפרים סי' תרב סע' כג, כה"ח סי' תקמט סק"ז) ג. דעת השו"ע שאינו כשר לשטוף את הפה בבוקר (סי' תקסו סע' ג), ומ"מ בפחות מרביעית כמו בצחצה שניים מותר (מ"א שם סק"ו). ובני אשכנז מחמירים גם בזה, ובמקום צער מותר בתנאי שיכוף ראשו כלפי מטה (מ"ב שם סק"ק י"א בשם ח"א וא"ר, מנחת יצחק ח"ד סי' קט, וכן א"ל הגרש"ז אולמן שיש מקום להחיר בראשו כלפי מטה). ד. מותר לבלוע את הרוק (מ"א סי' תקסו סק"ח, ערו"ה שם אות ד, מ"ב שם סק"ג יג). ה. מי שמבחינה רפואית אינו צם, מותר לו לאכול מהבוקר ואין דין תענית שעות (אבני נזר או"ח סי' תקמ, מועדים ח"ה סי' שלה) אבל לא יענג עצמו בבשר וביין רק כפי מה שצריך (מ"ב סי' תקנ סק"ה, כה"ח סק"ז, וע"ע בשו"ע סי' תקנד סע' ה).

ד. חתן – ברית מילה: א. חתן בתוך שבועה ברכות צם כרגיל (ריטב"א סו' תענית, ביה"ל סו' תקמט שרגל שלו יחיד ותעניתו אלו דרבים, מ"ב סו' תקנ ס"ק יב) ובתענית נדחה יש שהקלו (הביה"ל סו' תקנט סע' ט פסק כהמ"א שרק ביום חופתו אינו צם, ובשעה"צ ס"ק לד הביא שהבית יהודה נקט שלא צם כל ז', וכ"כ הבא"ח שופטים אות יז שכן נהגו בבגדד וכ"כ היבי"א ח"א סו' לד), ויש שהחמירו (שבה"ל ח"ו סו' ע אות ג). **ב.** בעל ברית צם כרגיל (מ"א סו' תקנט, מ"ב ס"ק לה, דלא כא"א בוטשאטש סו' תקנ), ובנדחה אינו משלים תעניתו אפי' בט' באב (שו"ע סו' תקנט סע' ט). וצום גדליה אינו נחשב דחוי (ט"ז סו' תקמט סק"א, שמהתחלה קבעו אותו דחוי. ביאור הלכה שם סע' א, ערו"ה אות ד שהדחייה אינה ניכרת שכל השנים שיום, כה"ח סק"ה. דלא כהשערי תשובה סק"א בשם הראש יוסף שהיקל בזה).

ה. קטן: קטן אינו צם, ואוכל כרגיל (ברכ"י סו' תקמט סק"א, כה"ח סק"ט, הגרשז"א הליכות שלמה פ' יג הע' 10, דלא כהמ"א סו' תקנ סק"ב, והמ"ב סק"ה שאם יש לו דעת להתאבל [מגיל 10, של"ה] מאכילים אותו לחם ומים) גם אם הם סמוכים לבר מצוה (הגרשז"א שם אות ו, ודלא כהמנהג שצמים שלושה תעניות לפני הבר מצוה שאין לזה מקור). בן י"ג שנה ובת י"ב שנה מתענים למרות שלא הביאו שני שערות (א"ר סו' תקנ סק"ז, פמ"ג א"א סק"ב, ביה"ל סע' א, כה"ח סק"א), ואע"פ שאינם חייבים בצומות מדרבנן (מ"א סו' תרטז סק"ג, א"ר סק"ה, מ"ב ס"ק יג) נוהגים לצום אם הוא בריא היטב (שבה"ל ח"ו סו' קכב. וע' בא"א בוטשאטש סו' תקנ שאם לא ידוע אם הבריא לגמרי מחוליו מקילים).

ו. מעוברות ומניקות: דעת השו"ע שמעוברות ומניקות אינן צמות (סו' תקנד סע' ה, וראוי שלא תתענגו אלא כדי קיום הולד) שכך קבלו עליהם (ב"י), וכן נוהגים בני ספרד (אור לציון פ' כה סע' ז). ודעת הרמ"א שאם מצטערת הרבה אסורה להתענות, ואם לאו פטורה אלא שנהגו להחמיר (סו' תקנ סע' א, שעה"צ סק"ג, מבית לוי מועדי השנה עמ' ססה, שמרן הורה שנשים בריאות בלי צער וחולשה תתחילו לצום ואם יש צורך תאכלו מיד), אבל אם היא חלשה אינה צמה (מ"ב סק"ג). וי"א שסתם מעוברות ומניקות מצטערות הרבה (דמש"א עמ' רמח בשם תשובה מאהבה. שול' של אברהם שלא צריך מצטער הרבה, וכ"כ השואל ונשאל ח"ד אור"ח סו' ז. סידור יעב"ץ שפ"ט ואם רוצות להחמיר יכולות).

וכן מסתברא שמעוברת בזמנינו אינה צמה (הו"ש שבת ח"ד עמ' רסא לגבי י"ז בתמוז. הגרשז"א הלי"ש פ' טז סע' א בט' באב בגלל מזג אויר וחולשת הדורות) בפרט שיש סיכון מסוים לעובר (שהצום גורם להתייבשות, ועקב זאת נפרש ההורמון הגורם לצירים). ופטורה מהתחלת ההריון עד סופו (מ"ב סק"ג, אם מצטערת הרבה או חלשה מחשש האשה והעובר. אור לציון שם מחשש קיום הולד. וע"ע שבה"ל ח"ז סו' פ). ואשה שיש לה איחור וסת משמעותי תשאל שא"ח (עי' חוט שני שם). וכן מניקה אינה צמה שאם לא תשתה לא יהיה לה חלב (חוט שני שבת ח"ד עמ' רס, הגרשז"א פ' טז ארחות הלכה 7), ואפי' מניקה פעם אחת ביום אינה צמה (הו"ש שם. אור לציון שם אפי' מניקה מעט). וי"א שאפי' שאינה מניקה כלל אינה צמה עד שנתיים אחרי הלידה (דעת תורה סו' תקנ, ע"פ הגמ' בנדה ט. שאבריה מתפרקים ואין נפשה חוזרת עד שנתיים ושכ"כ כנס"י סו' עא, יחוד"ח ח"א סו' לה, עי' חזו"ע ד' תעניות עמ' סב שהכל לפי העל) ולהלכה מחמירים באינה מניקה כלל (גריש"א הל' חג בהג ביה"מ פ"ב הע' 12, ואם היא חלשה יש למקילים אילנות גדול לסמוך עליהם. חוט שני שם 'אם הרגשתה ככל אשה'. והאור לציון הח' בחלשה מעט).

ז. יולדת: יולדת עד ל' יום נחשבת לחולה שאין בו סכנה ואינה צמה (יו"ד סו' רסה סע' ד, אור"ח סו' תקנד סע' ו, ערו"ה שם אות ח, אור לציון שם), וה"ה למפלת (ביה"ל סו' תריז סע' ד בשם השדי חמד שדינה כולדת, אור לציון שם, וכן א"ל הגרשז"א אולמן) לאחר מ' יום (שדי חמד מע' יו"כ סו' ג אות א, כה"ח סו' של סק"ד, שש"כ פ' לו סע' ה). ואם אינה מרגישה כ"כ בטוב אפשר להקל קצת אחרי ל' יום (כה"ח סו' תקנד ס"ק כח, מחזיק ברכה קו"א סק"ב, מזבח אדמה בשם הכנה"ג, וכן א"ל הגרשז"א אולמן).

ח. חולה: א. חולה שאין בו סכנה פטור מלצום (שו"ע סו' תקנד סע' ו), ואסור להחמיר לעצמו (ח"א, מ"ב סו' תקנ סק"ד). כגון ששוכב במיטה או שכואב לו כל הגוף (שו"ע סו' שכח סע' י). הופעת חום מעל 37.5, הזעה מכאב ראש, דלקת, ניתוח קשה תוך ל' יום, ניתוח קל תוך ג' ימים ואם הוא חלש תוך שבעה ימים. חום 38 למשך ג' ימים תוך ג' ימים, וחום גבוה תוך ז' ימים (אור לציון ח"ג עמ' רס). **ב.** מי שמצטער הרבה שכואב לו העינים וכדו' תלוי לפי עיני המורה (ביה"ל סו' תקנ סע' א. והמהרש"ם נקט שאינו צם ופורע תעניתו בממון, הובא בשדי חמד ביה"מ סו' א יג). ויש מקילים במי שחלוש בגופו (ערו"ה סו' תקנ אות א. כה"ח סק"ו בתנאי שהרופא אמר שמזיק לו) או כואב לו הראש (ערו"ה שם. ועי' מ"ב סו' תע סק"ב שכאב ראש זהה לכאב עינים). **ג.** בתענית דחוי מותר אפי' חולי קצת (ביה"ל סו' תקנט סע' ט בשם שבו"י ורע"א). **ד.** מי שהוא חלש וחש בגופו אף על פי שאין בו סכנה מאכילים אותו (מ"ב סו' תקנד ס"ק יא, מאמר מרדכי, כה"ח סק"ל. ועי' באג"מ אור"ח ח"ד סו' קיד שמי שנחלש יותר משאר בני אדם בצום, יכול לעבוד אם הוא שכיר אצל אחרים ולא לצום, למרות שאם היה שוכב היה צם). **ה.** זקן, אם הרופא אומר שהצום מזיק לו אינו צם, ואם בא בימים וחלוש אינו צם (כה"ח סו' תקנ סק"ו), ומגיל 80 ומעלה אינו צם (אור לציון ח"ג פ' כט). **ו.** מי שחושש שאם יצום בצום גדליה ייחלש ולא תוכל לצום ביום כיפור, אינו צם בצום גדליה (אהל משה סו' טז הובא בשדי חמד מע' יו"כ סו' א אות י, הגרשז"א הליכ"ש יו"כ פ"ג ס"ב, חוט שני יו"כ עמ' קסט. דלא כהמ"א בוטשאטש סו' תרב שצם בצום גדליה).

ט. קורונה – covid 19: חולי קורונה מאומתים, או שחוהו את הנגיף ולא חזרו לכוחם, ואנשים עם תסמינים אינם צמים. קבוצת סיכון ובבידוד הכל לפי הענין ועיני המורא (כן א"ל הגר"י גנס והגר"מ שטיין. ועי' שערי תשובה תקעו סק"א, ומ"ב שם סק"ב).

י. תרופות: מותר לקחת תרופות ללא טעם, וביש צורך עם קצת מים (מבית לוי מוע"ה עמ' קמג, הגרשז"א פ' טז ג, דלא כהאול"צ ח"ג פ' כט). וה"ה לגלולות למניעת הריון ולדחיית וסת (הגרשז"א אולמן, וא"ל שעדיף לשים קצת מלח במים).

לעילוי נשמת ר' משה בן אסתר ז"ל

© כל הזכויות שמורות למחבר

לשאלות והערות ניתן להתקשר לטלפון 052-764-5731 או למייל churgabi@gmail.com